

KILKA SŁÓW O KSIĄŻCE BOŻENY TARAS AGRESJA. STUDIUM SEMANTYCZNO-PRAGMATYCZNE (RZESZÓW 2013)

W lingwistyce polskiej agresja oraz agresja słowna to temat aktualny, podejmowany przez doświadczonych językoznawców, jak również młode pokolenie badaczy języka. Od wielu lat problem agresji niejednokrotnie w swoich rozważaniach porusza Bożena Taras, autorka książki *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne*, wydanej w 2013 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Publikacja B. Taras stanowi swego rodzaju podsumowanie dotychczasowych studiów uczoney nad zjawiskiem agresji w języku polskim. Rekomendowana książka to pozycja przemyślana, rzetelna i dojrzała, oparta na wnikliwej analizie i obserwacji, będąca „próbą zobrazowania wzorca agresji w ujęciu semantycznym oraz wybranych aktów agresji metodą opisu pragmalingwistycznego” (s. 20). Monografia, jak podkreśla badaczka, wpisuje się „w nurt lingwistycznych badań przyczynkowych, które w przyszłości [...] umożliwią systemowy opis języka agresji we współczesnej polszczyźnie” (s. 24).

Opracowanie składa się z trzech części tematycznych, poprzedzonych wstępem, w którym autorka, oprócz omówienia charakteru pracy oraz przyjętej metodologii badawczej, przedstawia między innymi szeroką problematykę agresji: jej uwarunkowań historycznych, politycznych, społecznych i rodzinnych, wskazując na eskalację oraz intensyfikację agresji w dzisiejszym świecie. Odwołując się do świata ludzkich wartości, uczona stawia tezę, że nasilająca się obecnie agresywna postawa człowieka to wynik zubożenia, a nawet upadku jego wartości: „Człowiek stał się agresywny, przeżywa kryzys, bo utracił miarę, tożsamość” (s. 24).

Pierwsza część rozważań B. Taras, zatytułowana *Agresja w językoznawstwie i naukach pokrewnych*, przybliży czytelnikowi najważniejsze teorie *agresji podmiotowej*, czyli agresji osobowej, której nadawcą/odbiorcą jest człowiek (por. s. 23), badanej przez socjologów, psychologów i lingwistów, wskazując tym samym na niejednorodność znaczenia i rozumienia pojęcia *agresja* w wielu dziedzinach nauki. W rozdziale pierwszym tej części *Charakterystyka psychologiczno-socjologiczna zachowań agresywnych* autorka koncentruje się na psychologicznych i socjologicznych koncepcjach agresji, definiowanej jako zachowanie, wynikające z wpływów otaczającego nas świata, środowiska (rodziny, szkoły etc.). B. Taras zauważa, że badacze zjawisk społecznych ujmują i wartościują zachowania agresywne w trojaki sposób: negatywnie, konstruktywnie – „przez przemianę zachowań agresywnych z siły destruktywnej w progresywną” (s. 33) oraz pozytywnie¹. Rozdział *Badania nad agresją we współczesnym językoznawstwie*

¹ W psychologii charakteryzowanie agresji w kategoriach motywatora, podkreślanie jej dodatnich aspektów, to kwestia sporna, a próby wykazania pozytywnych wartości zachowań agresywnych budzić mogą kontrowersje. Potwierdzeniem tego jest m.in. interpretacja rozumienia agresji przez

polskim przybliży odbiorcy sposoby ujmowania tytułowego pojęcia, a przede wszystkim zagadnienia związane z agresją werbalną – sposobem emocjonalizacji języka (por. s. 55), przez rodzimych lingwistów. Znaczący języka polskiego traktują agresję między innymi jako: wyładowanie gniewu, zachowanie podejmowane z zamiarem wyrządzenia szkody drugiemu człowiekowi, opozycję życzliwości, rodzaj napastliwej postawy, świadome łamanie zasad grzeczności.

Druga część omawianej pracy, *Agresja z perspektywy semantyki*, poświęcona została wnikliwej analizie semantycznej pojęcia agresji, rejestrowanego w pozycjach leksyko-graficznych i ustalonego na podstawie konceptualizacji tego terminu w języku trzech wybranych grup użytkowników współczesnego języka: studentów, więźniów oraz młodzieży szkolnej. Autorka, dzięki źródłom leksykograficznym, wyróżnia cztery główne profile znaczenia leksemu agresja interpretowanego jako: zachowanie, postawa, emocje oraz działanie. Odwołując się do literatury naukowej oraz pozycji leksykograficznych, uczona w rzetelny sposób przywołuje różne definicje agresji, etymologię rzeczownika *agresja*, jego zakres semantyczny, zmiany znaczeniowe tytułowego pojęcia, podejmując tym samym próbę ustalenia tak zwanej definicji regulującej, eksplikację słowa *agresja*:

Aby wyjaśnić znaczenie wyrazu *agresja*, trzeba sformułować eskplikację, czyli rozbudowane, analityczne wyrażenia opisujące w sposób eksplicytny składniki sytuacji nazywanej przez słowo (s. 72).

Dalej, opierając się na ustaleniach kognitywistycznych, B. Taras przedstawia bardzo dokładną interpretację semantyczną sposobów ujęcia i rozumienia terminu *agresja* przez wspomniane trzy grupy użytkowników polszczyzny. Przeprowadzona charakterystyka pozwoliła autorce zauważyć między innymi, że pojęcie *agresji* nie jest pojęciem obcym we wszystkich trzech środowiskach aktantów, jednak jego rozumienie różni się w każdej z grup. Potwierdza to niejednorodność semantyczną badanego leksemu i dowodzi, że charakterystyka oraz identyfikacja *agresji* przez różnych ludzi uwarunkowane są otaczającą ich rzeczywistością, wynikają z ich prywatnych doświadczeń:

Podstawowych komponentów znaczeniowych należy upatrywać w emocjach i uwarunkowaniach socjokulturowych. U źródeł pojęcia leżą emocje negatywne: *złość, nienawiść, gniew*, a jego granice wyznaczają składniki znaczeniowe: *agresor, ofiara, miejsce, czas, przyczyna, intencja/cel* [...] (s. 152).

wybrane grupy użytkowników współczesnego języka przedstawiona w prezentowanym opracowaniu B. Taras (por. B. Taras, *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne*, Rzeszów 2013, s. 151). *Agresja* motywująca stała się przedmiotem badań autorki niniejszych refleksji, która uwagi o tym rodzaju *agresji* pozytywnej zawarła w obronionej 24 kwietnia 2013 r. rozprawie doktorskiej (zob. M. Roszak, *Agresja językowa polskich kibiców żużlowych*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Kraków 2012; maszynopis).

Na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych autorka proponuje wstępną formułę eksplikacji semantycznej rzeczownika *agresja*, definiując go jako: świadome, niejednolite, podejmowane przez człowieka w określonym miejscu i czasie działanie o różnych implikacjach (s. 152).

Szczególnie cenne są spostrzeżenia dotyczące zmian znaczeniowych agresji. Słuszna jest bowiem opinia B. Taras o zdecydowanym w ostatnich latach rozszerzeniu się zakresu semantycznego owego pojęcia oraz jego nacechowania. Przytoczone przez badaczkę słownikowe definicje leksemu *agresji* (i jego derywatów: *agresywny*, *agresywność*) pokazują, że mimo nadrzędnej ujemnej aksjologizacji agresji, niektóre pozycje leksyko-graficzne rejestrują również jej dodatnie, pozytywne konotacje, na przykład w sztuce, w sytuacjach konfliktowych, stresujących (por. s. 82). Autorka monografii, konfrontując dwa odległe w czasie słownikowe ujęcia agresji, już wcześniej zwróciła uwagę na zmianę układu znaczeń prezentowanego tutaj pojęcia, gdzie dominanty agresji instytucjonalnej przeniesione zostały na agresję podmiotową².

Trzecia część przedstawianej tu pracy, *Agresja w świetle pragmalingwistyki*, koncentruje się na analizie współczesnej przestrzeni komunikacyjnej. Dużo uwagi poświęca autorka zagadnieniom zachowań językowych w Internecie, mediach, szczególnie zaś w świecie polityki, gdzie niejednokrotnie przekracza się granice tabu językowo-kulturowego, operuje się dosadnością. Wybór badaczki właśnie tych trzech przestrzeni komunikacyjnych jest uzasadniony. Anonimowość internautów gwarantuje swego rodzaju bezkarność, a tym samym pozwala na jawne słowne deprecjonowanie, obrażanie drugiego człowieka. Politycy natomiast, szczególnie w okresie kampanii przedwyborczych, nierzadko uciekają się do językowej manipulacji, perswazji, a także negatywnego wartościowania politycznego przeciwnika za pomocą stereotypów czy bardziej agresywnego dyskursu politycznego. Ponadto, obszary te, co uczona sama podkreśla, znacząco wpływają na rozwój współczesnej polszczyzny (por. s. 268). W części tej podjęto także bardzo aktualny temat rosnącej wulgaryzacji zachowań językowych i kulturowych, kaleczącej język ojczysty, będący przecież wyrazem tożsamości człowieka, przynależności do wspólnoty, czynnikiem kulturotwórczym.

Jak już wspominałam, omawiana książka to pozycja przemyślana i dojrzała. Agresja jest tematem trudnym i nadal kontrowersyjnym. Podejmując studia nad problemem agresji, pamiętać należy o jej wieloznaczności, uwzględniając przy tym wszystkie możliwe czynniki warunkujące powstawanie zachowań agresywnych. Taka postawa badawcza charakteryzuje pracę B. Taras. Swoje rozważania autorka poparła wieloma cennymi przypisami, uwagami, komentarzami, refleksjami autorytetów. Atutem rozprawy są także wyczerpujące rozdziały teoretyczne, poprzedzające jej drugą i trzecią część, a także

2 B. Taras, *O znaczeniu pojęcia agresja w języku studentów*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, *Studia Linguistica* IV, red. M. Karamańska, E. Młynarczyk, E. Stachurski, Kraków 2008, s. 256-257.

obszerna bibliografia. Bogactwo przeanalizowanego i przywołanego w pracy materiału badawczego podkreśla rzetelność przeprowadzonych analiz.

Wśród wybranych przez autorkę grup użytkowników języka zabrakło jednak, prócz więźniów, przedstawicieli innych środowisk cechujących się wysokim stopniem agresji, na przykład kibiców sportowych³ czy służb mundurowych (wojska, policji).

Jak pokazują studia B. Taras, nadal trudno jest wyprowadzić ogólną i jednoznaczną definicję pojęcia agresji. Uczona przedstawia pewien jej wzorzec, przyjmując, że agresja to działanie świadome, a agresywne działania językowe stanowią swego rodzaju strategię. Warto jednak pamiętać, iż każde nasze zachowanie wobec drugiego człowieka, każde słowo, nawet to o pozytywnych konotacjach, może zostać odebrane jako przejaw swego rodzaju napaści. Nie należy również zapominać, że agresję warunkuje wiele czynników, na które nie zawsze mamy wpływ. Ponadto, każde środowisko, każda wspólnota kreuje swój własny determinowany pewnymi określonymi czynnikami system norm i zachowań, w tym także zachowań agresywnych. Drobną wątpliwość budzi zatem jedynie ograniczona „środowiskowa” postawa badawcza, która, moim zdaniem, nie pozwala na udokumentowanie pełnego wzorca agresji. Odczucie to jest zgodne z refleksją autorki rekomendowanej tu publikacji, która z pełną świadomością podkreśla, że zawarte w pracy spostrzeżenia zdecydowanie nie wyczerpują tematu.

Semantyczno-pragmatyczne ujęcie B. Taras stanowi interesującą metodę badawczą. Warto kierować się nią w dalszych lingwistycznych (i nie tylko) ustaleniach o agresji, którą każdy człowiek może rozumieć i interpretować inaczej.

Maria Roszak
(Zielona Góra)

BIBLIOGRAFIA

Pietrzak H., *Agresja – konflikt – społeczeństwo*, Tyczyn 2000.

Rozsak M., *Agresja językowa polskich kibiców żużlowych*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Kraków 2012 (maszynopis).

Rozsak M., „*Tylko jeden klub*” – *agresja językowa zielonogórskich kibiców żużlowych*, „Sport Wyczynowy” 2010, nr 2, s. 205-213.

Taras B., *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne*, Rzeszów 2013.

Taras B., *O znaczeniu pojęcia agresja w języku studentów*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, *Studia Linguistica IV*, red. M. Karamańska, E. Młynarczyk, E. Stachurski, Kraków 2008, s. 256-257.

3 Uwagi na temat agresywnych zachowań językowych wśród kibiców sportu żużlowego przedstawiła autorka niniejszej refleksji (zob. m.in. M. Roszak „*Tylko jeden klub*” – *agresja językowa zielonogórskich kibiców żużlowych*, „Sport Wyczynowy” 2010, nr 2, s. 205-213).